

CZY MOŻNA MÓWIĆ O TOŻSAMOŚCI?

JOANNA HAÑDEREK

TERESA KOSTYRKO, TADEUSZ ZGÓŁKA (red.) *Kultura wobec kręgów tożsamości*
Poznań–Wrocław, Wyd. Silesia 2000 s. 239.

Od dawna znany filozofom problem tożsamości jest zagadnieniem rodzącym szereg pytań o człowieka i jego kondycję. Pytanie o tożsamość dotyczy nie tylko jednostki, ale również grupy, pewnej zbiorowości społecznej, religijnej, artystycznej. Gdy mamy do czynienia z podmiotem zbiorowym rozumienie tożsamości nabiera nowego zabarwienia. Stajemy przed zagadnieniem warunków tożsamości, jej roli, a także wpływu na poszczególne jednostki, grupy oraz społeczeństwa.

Współczesność przynosi nowe problemy związane z tożsamością. Proces globalizacji, kultura masowa, intermedia to fenomeny, które (niezależnie od ich pozytywnej czy negatywnej oceny) należy uwzględnić zadając pytanie o tożsamość. W kontekście współczesnych dynamicznie zachodzących procesów integracyjnych, kwestia tożsamości nabiera szczególnego znaczenia. Wynikają z tego problemy szczegółowe dotyczące współczesnego człowieka, uwikłanego w owe procesy, takie jak problem ojczyzny, bądź państwa, w którym przyszło mu żyć, ich roli i znaczenia dla niego.

Wobec takich właśnie zagadnień stawia czytelnika książka *Kultura wobec kręgów tożsamości*, pod redakcją Teresy Kostyrko i Tadeusza Zgółki¹, powstała z materiałów konferencyjnych i dająca bogaty przegląd stanowisk. Całość otwiera *Wprowadzenie* Teresy Kostyrko, będące swoistego rodzaju

przewodnikiem, po bogatym materiale zgromadzonym w książce. Wypowiedzi zaczyna Andrzej Szpociński artykułem: „Tożsamość narodowa w perspektywie kulturalistycznej”, który dokonuje socjologicznego namysłu nad tytułowym problemem, stawiając pytania o tożsamość kultury i tożsamość narodową. Te dwie dziedziny tworzą bowiem według autora, relacje i znaczenia nawarstwiających się na siebie fenomenów kultury, życia, organizacji społecznych, budując w ten sposób tożsamość zbiorową. Autor zwraca uwagę na konieczność rozważenia relacji jednostki (jej tożsamości, bądź poczucia tożsamości) do zbiorowości jaką jest otoczona i w której żyje. Tożsamość narodowa będzie zatem pewną wypadkową tych skomplikowanych zależności i stosunków.

Następne teksty: Anny Legeżyńskiej „Przemiany świadomości poetyckiej w latach 90”, oraz Przemysława Czaplińskiego „Literatura małych ojczyzn wobec problemu tożsamości”, Piotra Dahliga „Muzyczne i teatralne swoistości regionów polskich”, Kszysztofa Moraczewskiego „Tożsamość i jej totalizacja w muzyce polskiej lat 90”, Teresy Rutkowskiej „Tożsamość rozproszona, czyli o kinie polskim lat 90”, ujmują problem tożsamości od strony polskiej sztuki: kina, muzyki, literatury. Wraz z późniejszym tekstem Grzegorza Dziamskiego „Lata dziewięćdziesiąte. Nasza postsocjalistyczna ponowoczesność”, stanowią pewną całość i choć nie są napisane jako głosy polemiczne, czy uzupełniające wypowiedzi, można jednak w nich dostrzec ciekawe ujęcie problemu zachodzących przemian i pojawiających się nowych tendencji w kulturze, oraz życiu społecznym Polski lat dziewięćdziesiątych, widzianej z perspektywy kultury. W tej grupie tematycznej, w artykułach P. Czaplińskiego, oraz P. Dahliga, w sposób interesujący zostało omówione zagadnienie lokalnych społeczności, tzw. „małych ojczyzn”. Artykuły te biorąc pod uwagę twórczość, np. Czesława Miłosza, pokazują jak kulturowe życie „małych ojczyzn” może mieć wpływ na twórczość wykraczającą poza lokalność i regionalizmy.

¹ Wszystkie dalsze odniesienia dotyczą tej tylko pozycji.

W powyżej zaznaczonej grupie tekstów artykuł K. Moraczewskiego stanowi swoistą prowokację myślową, bowiem autor stwierdza w nim, że tożsamość jest fenomenem właściwie nie uchwytnym. Opisując jak w muzyce zostają użyte pewne figury, znaczenia, symbole, jak zostaje przemieszany porządek kulturowy, pokazuje on, iż proces ten często prowadzi do spłykania symboli w wyniku powierzchownego ujęcia ich znaczenia. Dlatego pytając o tożsamość Moraczewski odpowie w gorzkich słowach: „Otóż dzieła takie, podobnie jak symulują znaczenia, zdolne są jedynie do symulacji tożsamości”².

Wojciech Chyła w artykule: „(Niematerialne) wtórniki, (medialne) klony, (wirtualne) awary: problematyka tożsamości w elektronicznej erze kultury”, porusza nowe zagadnienia, prezentując je na tle współczesnych mediów oraz rozwoju techniki i komunikacji. Artykuł ten pokazuje jak poszukiwanie tożsamości staje się coraz trudniejsze we współczesnym świecie. Ponadto, wskazuje multimedia jako nową sferę, w której należy poszukiwać tożsamości. Jest to ujęcie ciekawe i nowe, gdyż nakazuje wyjść poza podziały terytorialne oraz narodowe. Globalna sieć, staje się nie tylko pewnego rodzaju „przestrzenią”, którą należy zrozumieć by ogarnąć problem, ale przede wszystkim, elementem życia człowieka wpływającym na jego myślenie. Jednostka uwikłana jest z jednej strony, w realne zdarzenia życia, a z drugiej, w świat generujący wirtualną rzeczywistość. Wskazując na takie elementy, autor każe zastanawiać się, czy w ogóle można mówić o tożsamości.

Następny tekst Michała Juraszka: „Henryka Elzenberga metoda poszukiwania wzoru bycia w kulturze nowoczesnej” najpełniej wyjaśnia problem na gruncie myślenia filozoficznego. Bazując na filozoficznym pamiętniku Elzenberga *Kłopot z istnieniem*, autor podąża za intelektualnymi podróżami filozofa, przedstawiając próbę intelektualisty, starającego poradzić sobie w czasach dłań nieprzychylnych.

² Tamże, s. 49.

ESKULTURA I INTELIGENCJA

Maria Anna Potocka w: „Antytożsamość” przedstawia odmienne podejście do kwestii tożsamości, pokazując konflikt tożsamości wewnętrznej (tworzącej jednostki), wobec tożsamości zewnętrznej (ogółu, o cechach heideggerowskiego świata *Das Man – Sie*).

W dyskusji przedstawionej w książce słyhać wiele głosów, kreślących szeroką perspektywę ujęcia problemu tożsamości. Od rozważań socjologicznych, szukających odpowiedzi w sztuce i nauce, po refleksję kulturoznawczą, wskazującą problemy pokomunistycznej Polski. Wspomniany już artykuł Grzegorza Działskiego powraca do przerwanej problematyki narodowej, z jednej strony, równocześnie rozszerzając spektrum analiz o tło polityczne, z drugiej. W ten sposób możemy zapoznać się z ciekawą próbą uchwycenia specyfiki kraju, w którym dokonała się tak radykalna zmiana polityczna, a tym samym społeczna, kulturowa, mentalna; pokazując zarazem, iż w rzeczywistości buduje się nowe modele, wartości służące odnalezieniu tożsamości.

Następna grupa tekstów dotyczy sztuki i artystów. Jacek Zydorowicz: „Urynkowanie tożsamości, czyli o artystach jako o plastikowych zabawkach dodawanych gratis do produktów spożywczych”, Piotr C. Kowalski: „Piotr C. Kowalski i inni” oraz Jan Stanisław Wojciechowski: „Kręgi tożsamości czyli artysta jako polityk”, przedstawiają problem tożsamości wraz z kondycją współczesnego artysty oraz jego miejsca w społeczeństwie. Zwłaszcza tekst P. Kowalskiego może zainteresować przedstawieniem postawy artysty wychodzącego ze swą sztuką, aktem tworzenia, bezpośrednio w świat ludzi z nią nie związanych, przenosząc w ten sposób tworzenie w obcą jej rzeczywistość.

Ewa Rewers w „Niepewnym uroku tożsamości” stawia problem planowania przestrzeni ludzkiego życia. W swym tekście, wychodząc poza rozważania architektoniczne i symbolikę miasta, wskazuje problem ponowoczesności i jej myślenia o tożsamości. Piotr Winskowski w

„Architekturze wobec kręgów tożsamości”, Józef Tarnowski w „Architekturze w poszukiwaniu tożsamości lokalnej”, kontynuują rozważania o człowieku w kontekście przestrzeni w jakiej żyje i jaką sobie tworzy. Tym samym, artykuły te mówią o tożsamości człowieka wobec jego potrzeb i możliwości zagospodarowania przestrzeni własnego istnienia, a także funkcji jaką ona spełnia dla ludzkiej świadomości.

Problem języka wpływającego na myślenie o świecie, pojawia się w artykule Tadeusza Zgółki „Język jako narzędzie kreowania tożsamości. Refleksje na marginesie przygotowań do Kongresu Kultury Polskiej”, Jerzego Bartmińskiego „Językowy obraz świata jako podstawa tożsamości narodowej”, Anny Dąbrowskiej „Rola polszczyzny w kształtowaniu tożsamości środowisk polonijnych”. Do sporej grupy językoznawczej, badającej kształtowanie ludzkiej świadomości przez język, należą jeszcze artykuły Tomasza Wicherkiewicza: „Tożsamość mniejszości językowych w Rzeczypospolitej Polskiej”, Władysława Lubaśa „Tożsamość regionalna w języku (na przykładzie polszczyzny śląskiej)”, Aleksandra W. Mikołajczaka „Między Latinitas a Cyrilliantas – na rozdrożu europejskiej tożsamości”, Wojciecha Kajtocha „Rola języka w kształtowaniu poczucia tożsamości subkultur młodzieżowych”, oraz uzupełniający dyskusję Ewy Kołodziejek: „Głos w dyskusji do referatu dr Wojciecha Kajtocha: Rola języka w kształtowaniu poczucia tożsamości subkultur młodzieżowych”. Ten cykl artykułów przedstawia nie tylko problem tożsamości w kontekście języka, mowy, ale również różnorodne możliwości jego analizy oraz płynące z tego konsekwencje.

Książkę zamyka tekst Tadeusza Aleka-Kowalskiego „Wyzwania cywilizacyjne a tożsamość świata wartości poznawczych”. Ten ostatni głos wskazuje na ważne dziedziny, bez których nie można by mówić nie tylko o kulturze, ale jak się okazuje i o tożsamości: naukę i edukację. Właśnie na tym gruncie rozważań, można dostrzec całą problemowość poruszanej kwestii. Jak przekonuje nas autor: „Nauka, jedno z najbardziej wieloznacznych zjawisk w

świecie społecznym, jest przedmiotem odwiecznych i stałych zainteresowań indywidualnych i zbiorowych”³. Co więcej, jest ona terenem ścierania się niejednorodnych jednostek i tendencji, odkrywając przed człowiekiem coraz to nowsze rejony myślenia i różnorodności. To nowe ujęcie pokazuje jak nauka i jej przekazywanie nie tylko zmienia i rozwija, ale wpływa na identyfikowanie się z daną grupą badaczy, teorią, czy jej konsekwencjami.

Sama specyfika tekstów – jako uprzednio wygłoszonych referatów i wypowiedzi – pozwala uchwycić pewien nerw dyskusji. Czytając książkę i podążając tropem dyskutujących w niej osób, czytelnik stawiany jest przed problemem tożsamości w ujęciu socjologów, muzykologów, artystów, krytyków, estetyków. Umożliwia to prześledzenie wielowątkowej dyskusji, w której nierzadko sugerowana jest niemożliwość, bądź wyrażana wątpliwość co do powodzenia, definiowania tożsamości. Autorzy–rozmówcy proponując własne rozumienie tożsamości, uświadamiają swemu czytelnikowi–słuchaczowi różnorodne płaszczyzny rozwiązania tego zagadnienia.

Czytając książkę *Kultura wobec kręgów tożsamości* bierze się udział w interesującej, wielowątkowej dyskusji. I jak to w dyskusjach bywa, czasami wypowiedź następna przenosi nas w inny krąg problemowy, a czasami zawraca do przerwanej myśli. Jak sądzę, główną zaletą tej publikacji, jest odważne stawianie pytań, na wielu płaszczyznach kultury i co ważniejsze, prezentowanie różnorodności oceny problemu tożsamości. Pewien brak stanowi zbyt małe sproblematyzowanie pojęcia tożsamości od strony filozoficznego warsztatu. I choć pojawiały się w wielu artykułach interesujące filozoficzne refleksje, mogą wydać się w odczuciu czytelnika niewystarczające. Pomimo tego, czytelnik dostaje do ręki zbiór głosów–tekstów, pozwalających zastanowić się, nie tylko nad tym, czym jest tożsamość, ale również nad tym, czy możemy jeszcze we współczesnym świecie mówić o tożsamości.

³ *Kultura wobec kręgów tożsamości*, s. 323.

Joanna Hańderek – email: handerek@grodzki.phils.uj.edu.pl